

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

HALK BİLİMİ
SÖZLÜ ANLATIMLAR

Doç. Dr. Suavi AYDIN

EKİM - 2009

ANKARA

1. Sözlü Anlatımlar

Anahtar Kelimeler: Sözlü Anlatımlar

Sözlü kültür, sözlü gelenek veya geleneksel kültür kavramlarıyla da karşılanan sözlü anlatımlar, kuşaktan kuşağa veya aynı kuşak içinde aktarılan, edebî niteliği olan veya olmayan ve bütün halk tarafından davranış, tutum, norm ve inançların dayandığı referanslar olarak belirlenen ve bu bağlamda göndermeler içeren çeşitli anlatım biçimlerini içermektedir. Mitler, efsaneler, destanlar, halk hikâyeleri, fıkralar, deyimler, atasözleri, küfürler ve argo sözler, yeminler, selamlaşma şekillerine ilişkin ifadeler, ad ve lakaplar, sözlü tarih, halk şiiri bilinen sözlü anlatım biçimleridir. Sözlü anlatımlar, folklorun en önemli öğelerini içerir. Sözlü kültür ürünleri, antropoloji ve folklor gibi disiplinlerin katkısıyla büyük ölçüde kayda geçirilmiş ve giderek ulusal kültürün temeli olarak kabul edilmişlerdir. Öte yandan her halkın sözlü anlatım biçimleri, genel insanlık birikiminin önemli bir parçası sayılarak, Unesco gibi uluslararası kültür kuruluşları tarafından soyut kültürel mirasın içinde, korunması gereken insanlık değeri haline getirilmiştir. Ayrıca sözlü anlatım biçimleri, ait oldukları topluluğun tarihi için de bir kaynak niteliği kazanmış ve üzerlerinde yapılan çalışmalara tarih boyutu da eklenmiştir. Tarihsel kaynak değerinin yanında sözlü anlatım biçimleri, söylem incelemeleri yoluyla, ait oldukları topluluğun dil özelliklerinin ve söylem biçimlerinin de incelenbildiği zeminler haline gelmiş ve sadece folklor ve antropolojinin değil, edebiyat araştırmaları ve dilbilimin de zengin malzemeleri arasında yer almıştır. Türkiye’de sözlü anlatım biçimleri üzerindeki ilk incelemeler, sözlü halk edebiyatı unsurlarının derlenmesi ve yazıya aktarılması biçiminde başladı. Özellikle Hamit Zübeyir Koşay, Pertev Naili Boratav, Eflâton Cem Güney, Ahmet Caferoğlu, Ali Rıza Yalçın gibi araştırmacıların sözlü gelenek derlemeleri, 1940’lardan itibaren yayımlanmaya başladı ve zengin Türk halk kültürünün kanıtları olarak kayda geçti. Bu öncülerin kurumsallaştırdığı akademik ortam giderek gelişti ve özellikle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde kurulmuş bulunan kürsülerde yetişen araştırmacılar Türkiye’nin her bölgesinden zengin derlemeler yaparak sözlü anlatım biçimleri üzerine büyük bir literatürün oluşmasına katkıda bulundular. Daha sonra buna Anadolu Üniversitesi’nde yapılan çalışmalar da eklendi. Öte yandan Kültür Bakanlığı içinde yer alan Milli Folklor Dairesi ve daha sonra kurulan Halk Kültürü Araştırma ve Geliştirme Merkezi, kendi bünyesindeki araştırmacılar eliyle sistematik derlemelere giriştiler ve büyük bir envanter oluştu. Bu büyük envanter üzerinden bugün Türkiye halk kültürünün sahip olduğu sözlü gelenek büyük ölçüde kayıt altına alınmış ve araştırmacıların dikkatine sunulmuş bulunmaktadır.

Kaynak (Source):

Duru, O.(haz.) (1997), *Kıyas-ı Enbiya*. İstanbul: YKY

Emiroğlu, K. ve Aydın S.,(2003), *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Fığlalı, E.R, (1984), *İmâmiye Şîası*. Ankara: Selçuk Yayınları.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.1. Mitler

Anahtar Kelimeler: Mitler

Mitler kutsal ya da dinsel nitelikli olan, bireysel olmaktan çok toplumsal niteliğe sahip, ilişkili olduğu bütün toplumun ortak olarak benimseyip aktardığı, doğal, doğaüstü veya toplumsal-kültürel bir varoluşun kökenine, yaratılışına veya bu varoluşun içinde yer alan çoğu hayalî aktörlerin olağandışı eylemlerine ilişkin masallardır. Ne var ki mitlerin, halk masalları ve destan gibi diğer sözlü anlatım gelenekleriyle farkları çok belirgin değildir. Mitlerin aradaki farkı belirgin kılan özelliği, onların toplum nezdinde gerçekliği ifade ettiğine dair bir inancı barındırmaları ve bu yaygın inanıştan kaynaklanan toplumsal işlevleridir. Mitler, yaratılış ve köken mitleri, ritüel (verimlilik) mitleri, kült mitleri ve eskatalogya mitleri olarak sınıflandırılır. Yaratılış mitleri, evrenin, bitki ve hayvanların ve insanın yaratılışını açıklayan mitlerdir ve genellikle *Yüce Varlık* inancıyla ilişkilidir. İslâm inancında ve diğer kitabî dinlerde yaratılış, her yerde hazır ve nâzır Tanrı'nın yoktan var etmesi ile açıklanır. Türkiye'de yaygın olan mitler, genellikle din kaynaklı veya olağanüstü varlıklara ilişkin anlatılar biçimindedir. Din kaynaklı mitler, büyük ölçüde İslâm dünyasıyla paylaşılan yaratılış görüşünü tahkim eden veya ilahî kaynaklı mucizelerin beşerî dünyadaki tezahürlerini aktaran anlatılardır. En yaygın mitler arasında kaynağını kutsal kitaplardan alan Nuh Tufanı öyküsü, Habil-Kabil öyküsü, Adem ile Havva öyküsü, Yedi Uyurlar öyküsü, Kaf Dağı öyküsü, Yecüc-Mecüc öyküsü gibi öyküler yer alır. Bu mitler, temelde kutsal kitaplar kaynaklı olmakla birlikte, halk kültüründe *Kıyas-ı Enbiya* türünden yazın örnekleriyle yayılmışlardır. Tufan öyküsü ve Adem-Havva hikâyeleri birer yaratılış mitidir ve Sümerlerden beri bütün Ortadoğu halkları tarafından ortak biçimde sahiplenilmiştir. Yaratılış mitolojisinde Adem'in cennetten kovuluşu beşeriyetin başlangıcına yerleştirilir. Ritüel (verimlilik) mitleri, üretimin verimliliğini sağlamaya yönelik olan veya insanlığı felâketlerden uzak tutmak ya da Tanrı'nın rahmetini sağlamak üzere gerçekleştirilen insan etkinliklerinin dayandığı olağanüstü hikâyelerdir. Türkiye'de yaygın ritüel miti, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i Tanrı'ya kurban edeceken Tanrı'nın kurban edilmek üzere gökten gönderdiği koçu anlatan kurban mitidir. Eskatalogya mitleri hayatın, evrenin ve insanlığın sonuna dair mitlerdir. Türkiye'de başvurulan eskatalogya miti, kutsal kitapların anlattığı *kıyamet* anlatısıyla özdeştir. Ayrıca Kıyamet'i önceleyen bir Mehdi'nin geleceği inancı da bu miti tahkim eder. Mehdi Kıyamet'ten hemen önce görünecek ve insanlığı dine götürecektir. Ancak Mehdi'nin kim olduğu çeşitli inanış biçimlerine göre değişir. Bazı yorumlara göre o bir kişi değil hidayete erme iradesidir. Bazı inanışlarda Mehdi Hz. İsa'dır. İsa peygamber Kıyamet'ten hemen önce gökten inecek ve bütün kötülükleri temsil eden Deccal'ı öldürecektir. Alevî-Bektaşî ve Şîî (Caferî) inanışında ise Mehdi on ikinci İmam, yani Hz. Ali veya onun oğlu Hz. Hüseyin'dir. Kıyamet anlatısı, semavî dinlerin ahiret ve ilahî yargı inancıyla bütünleşir. Buna göre Tanrı'nın emriyle ve Hz. İsrâfil'in *sûr* düdüğünü üflemesiyle bütün kainat (maddî dünya) yok olacak ve bütün ölümler dünyadaki amellerinden hesap vermek üzere, *ahiret* günü, sırat öteki dünyada Tanrı'nın huzurundan dirileceklerdir (*kıyam* edeceklerdir). Dirilenler dünyadaki amellerine göre cennete veya cehenneme gideceklerdir.

Kaynak (Source):

Duru, O.(haz.) (1997), *Kıyas-ı Enbiya*. İstanbul: YKY.

Eliade, M. (1993), *Mitlerin Özellikleri* (çev. Sema Rifat). İstanbul: Simavi Yayınları.

Emiroğlu, K. ve Aydın S.,(2003), *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Fığlalı, E.R, (1984), *İmâmiye Şîası*. Ankara: Selçuk Yayınları.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kùltür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.2. Efsaneler

Anahtar Kelimeler: Efsaneler

Efsane, sözlü ya da sonradan yazıya geçirilmiş halk edebiyatı örnekleri içinde, biçim olarak üsluptan en fazla arınmış, düz anlatımlı, ancak anlatının gerçek olduğu iddiasını taşıyan, doğaya ilişkin veya olağanüstü yanları olabildiğince aza indirgenmiş kısa anlatım biçimleridir. Efsaneler, anlatının gerçeğe yaklaşması bakımından masaldan tümüyle ayrışır ve destana yaklaşır. Yani masalla destan arasında yer alan bir formdur. Ne var ki destan parçaları biçiminde anlatılan ya da masallarla ortak konular içeren efsaneler de mevcuttur. Dünyada efsaneler, yaratılış efsaneleri, oluşum efsaneleri ve dönüşüm efsaneleri biçiminde sınıflandırılırlar. Bunlar doğal ve insansız haldeki yeryüzünün bugünkü işlenmiş ve insanlık haline gelişini öyküleştirirler. Türkiye’de ise *menkıbe* adı verilen biçimi yaygındır. Bu tür efsaneler, bir yerin adını açıklayanlar, tarihsel olarak vuku bulmuş bir savaşa ilişkin olanlar, bir hanedanın, bir ermişin, bir kahramanın ya da bir eşkiyanın ya da ünlü bir aşkın abartılı anlatısını içerenler olmak üzere sınıflandırılabilir. Bir yerin adını açıklayan efsaneler çok yaygındır. Bu efsaneler “Anadolu” adının kaynağına ilişkin olanlardan, neredeyse bütün kent ve kasabaların adına kadar yayılan, literatürde “halk etimolojisi” denilen ve tamamen yakıştırmalardan oluşan bir formda efsaneleştirilmiş öykülerden oluşan geniş bir yelpazeyi içerir. Örneğin “Anadolu” adına ilişkin efsanelerden birinde bu isimlendirme, seferde susamış askerlere ayran sunan bir “Ana”ya hitaben “doldur” diye seslenen neferlerden mülhem bir “Ana-doldur” hikâyesine atfedilir. Ya da Kastamonu’yu kuşatan Türk beyinin, bu kuşatmayı şehri ele geçirmek için değil de bu şehrin beyinin “Moni” isimli kızına duyduğu sevdaya bağlayarak “kastım şehre değil, kastım-moni’ye” diye seslenmesine bağlayan bir anlatıya rastlanır. Osmanlı hanedanının kuruluş öyküsü bilinen hanedan efsaneleri içinde en güçlü olanıdır. Bu efsane Şeyh Edebali’nin Osman Gâzi’nin gördüğü bir rüyayı ona tâbir etmesiyle başlar. Rüyaya göre Şeyh’in koynundan çıkarak Osman Gazi’nin üzerine doğan ay Osman Gazi’nin vücudundan çıkan bir ulu çınara dönüşür ve yavaş yavaş bütün dünyayı sarar ve bu Şeyh tarafından onun torunlarının bütün dünyaya hâkim olacağı biçiminde yorumlanır. Bir başka büyük hanedan anlatısı *İskendernâme* veya Zulkarneyn öyküsüdür. Burada tarihin ilk büyük imparatorluğunu kuran Büyük İskender’in fetihleri ve onun şahsında “imparator” kavramı menkıbeleştirilir. Genellikle halk kahramanlarının gerçek yaşamları ve tarihsel durumları belirsizdir. Bu kahramanlar halk muhayyilesinde tarihsiz ve abartılı biçimde yaşatılırlar. Onlar büyük ölçüde egemenlere ve haksızlığa karşı mâdun durumdaki halkın tasavvur edilen direncinin simgeleridir ve bu biçimde menkıbeleştirilirler. Örneğin Köroğlu, Kesikbaş, Ger Ali ve benzeri efsaneler böyle efsanelerdir. Ancak Çakırcalı Mehmet Efe, Dadaloğlu gibi yakın zamanlarda yaşamış olan, zamanlarının tarihsel olaylarıyla ilişkilendirebildiğimiz kahramanlar ve onların efsaneleri de mevcuttur. Burada efsanelerin bu tür kişilerin insanî ve zayıf yanlarını saklayan, ama bahsettiğimiz direniş öykülerini ve bu öykülere bağlı kişiliklerini abartan bir öyküleştirme söz konusu olur. Ermiş/evliya anlatıları, genellikle doğaüstü olaylarla ve mucizelerle bezelidir. Bu tür öyküler genellikle yazıya geçirilmiştir. Bunlar arasında en önemlileri Ahmet Eflâkî’nin yazıya geçirdiği ve Mevlâna’yı anlattığı *Menakıb’ü-l ‘Arifîn*, Hacı Bektaş Velî Menakıbnâmesi, Hacım Sultan Vilâyetnâmesi, Abdal Musa Vilâyetnâmesi, Kaygusuz Baba Menakıbnâmesi, Dâsitan-ı Seyyid Battal Gâzi, Seyyid Ali Sultan Vilâyetnâmesi, Sarı Saltık *Saltıknâmesi*, Sultan Şucâuddin Vilâyetnâmesi, Otman Baba Vilâyetnâmesi, Hz. Ali’ye ait menkıbeler ve Eyüb Sultan anlatısıdır. Büyük aşk anlatıları arasında ise *Leylâ ile Mecnûn*, *Yusuf ile Züleyha*, *Kelile ve Dimne* ve *Kerem ile Aslı* efsaneleri yer alır. Efsaneler anlatılırken, bütün Osmanlı coğrafyasını gezmiş ve buradaki yerel unsurlara azamî yer vermiş olan 16. yüzyılın büyük gezgini Evliyâ Çelebi’den

bahsetmeden geçmek olmaz. Evliyâ Çelebi, gezdiği yerlerde duyduğu bütün evliyâ menkıbelerini, yer adlarıyla ilgili efsaneleri bütün ayrıntılarıyla yazıya geçirmiştir. Bunun gibi, 18. yüzyılda yaşamış İsmail Paşaoğlu Abdullah'ın *Tezkire 't-ül Evliyâ'*ında da yüz civarında evliyâ menkıbesi hakkındaki halk anlatısı biraraya getirilmiştir.

Kaynak (Source):

Boratav, P.N., (1941), "Halk Kahramanları, Sanat Eseri ve Halk Terbiyesi". *Yurt ve Dünya*, 10 (Ekim 1941).

----- (1969), *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: Bilgi Yayınevi: 397-432.

Emiroğlu, K. ve Aydın, S., (2003), *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Ocak, A.Y., (1983), *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

----- (1984), *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

----- (1989), *Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

----- (2002), *Sarı Saltık: Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları.

Önder, M., (1966), *Anadolu Efsaneleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.3. Destanlar

Anahtar Kelimeler: Destanlar

Destanlar, benzer bir hikâye etme biçimi olan efsanelerden çoğunlukla şiir halinde veya nâzım formda söylenmeleri, ya da nâzım biçim esas olmakla birlikte aralarda nesir parçalar aktarmaları, birden çok kısım içermeleri, kişisel konuşmaların ayrıntılandırılması, zaman zaman karşılıklı şiirlerin yer alması ile ayrılır. Türkiye’de bu tür metinleri hafızalarında tutarak köy-köy, kasaba-kasaba, kahve-kahve gezerek aktaran *destancılık* geleneği mevcuttur. Destancılar, Türk dilleri konuşulan bölgelerde çeşitli biçimlerde karşımıza çıkar. Destancı düz bir şiir aktarıcısı olabildiği gibi, sazıyla gezerek hikâyelerini müzikli biçimde de aktarabilir. Türk dilli bölgelerde bu tür anlatıcılar, kendi yarattıkları parçaları aktarmalarının yanında zaman zaman destanları da aktaran kişiler olan halk şairi, halk ozanı, âşık şeklinde de karşımıza çıkabilirler. Kırgızistan’da ise ünlü Manas destanını şiir formunda ve müzikalite ekleyerek aktaran *Manasçılar* vardır. Kürtçe konuşulan yörelerde şiirsel anlatımla kıssalar ve destanlar aktaran kişilere *dengbej* adı verilir. Destanlar, daha çok kahramanlık ve aşk hikâyeleri ile toplumda iz bırakmış çarpıcı olaylar üzerine kuruludur. Efsanelere (menkıbelere) nazaran, nâzım formda ya da müzik eşlikli olmalarının da etkisiyle, daha abartılı ve coşkulu bir anlatı geleneğidir. Destanlar, toplumun ortak belleğinin aktarıldığı ortamlar olarak değerleri ve saygı duyulması gereken bilgelik biçimlerini kuşaktan kuşağa aktarırlar ve söylendikleri dönem için bir kültürleme aracı olarak işlev görürler. Bu halleriyle halk nezdinde tarih yerine geçerler. Bu halleriyle birer bilgi aktarıcılarıdır. Tarihsel, toplumsal ve ahlâksal değerinin yanında, estetik değer de içeren destanlar, yazı öncesi toplumsal hayatın ve sözlü edebiyatın en önemli yaratıları arasındadır. Destanların uzunluğu, çoğunlukla belirli bir hayat ve dünya görüşünün aktarılması yanında, kişiye dünyadaki ve toplumdaki yerini ve varoluşunun anlamını göstermesi bakımından içerdiği mesajların ağırlığına bağlı olarak değişir. Çok uzun destanlar vardır. Bu uzun metinlerin zevkle dinlenebilir kılınması için ölçülü şiir tarzında veya parçalı halde anlatılmaları âdettir. Âşıkların söylediği bestelenmiş şiirler genellikle irticalen yaratılmış eserlerdir ve destancıardan, bunun aksine, destanları değiştirmeden aktarmaları beklenir. Türk dilli toplumlar arasında önceleri *İskendernâmeler* ve *Oğuznâmeler* gibi arkaik anlatılar destan formunda aktarıldı. Sonraları *Dede Korkut* destanı bu formda aktarılmıştır. Önceleri nâzım biçimde söylenmiş olması muhtemel bulunan Dede Korkut anlatısı, bir tür Oğuznâmedir ve sonradan nâzım formundan çıkmış, ancak konu ve içerik bakımından destansı niteliğini korumuştur. *Leylâ ile Mecnûn*, *Kelile ve Dimne* ve *Kerem ile Aslı*, *Tahir ile Zühre* gibi aşk efsaneleri de zaman zaman destan formunda söylenmiş efsanelerdir.

Kaynak (Source):

Boratav, P.N., (1941), “Destan, Roman ve Cemiyet”. *Yurt ve Dünya*, 2 (Şubat 1941).

----- (1931), “Türk Destanları Tetkikinin Bugünkü Vaziyeti ve Vardığı Neticeler”. *Adsız Mecmuası*, 1, 2, 3, 4.

-----, (1960), *Tahir ile Zühre*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 1960.

Emiroğlu, K. ve Aydın, S., (2003), *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.4. Masallar

Anahtar Kelimeler: Masallar

Eğlence ve toplumsal/kültürel ve ahlakî değerleri aktarmak amacıyla çocuklara anlatılan, çocuklar için basitleştirilmiş kısa hikâyelerdir. Masallar, taşıdıkları toplumsal/kültürel ve ahlakî değerler, simgecilikleri, oluşturdukları anlatım geleneği, üretilme ve yayılma biçimleriyle halkbilimin en önemli araştırma konularından birisidir. Masallar, mitlerin aktardığı türden tanrısal ve mucizevî olayları değil, daha çok yerel ve bireysel konu ve sorunları ele alır. Mitler, daha seçkin ve erginlere yönelik anlatılar olarak masallardan ayrılır. Masalların cin-peri masalları, hayvan masalları, hortlak masalları, karı-koca masalları, deli masalları, dev masalları, cansız nesnelere ilgili masallar, düzenbazlık masalları, kahraman masalları gibi türleri vardır. Masallar tamamen düz anlatılar değildir, tekerleme ve deyimlerle süslenirler ve bilinmeyen zamanlara ilişkin göndermeler içerirler ve anlatı genellikle miş'li geçmiş zamanda gerçekleşir (*bir varmış bir yokmuş Allahın kulu darıdan çokmuş çok demesi günahmış, vakt u zamanında, onlar ermiş muradına biz çikalım kerevetine, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, eşek berber deve dellâl iken, ...*) Bu tekerleme ve deyim örneklerinden de anlaşılacağı gibi masal anlatımları, zaman ve mekân bakımından belirsizlik ve bilinmezlik içerir. Bunlar masalın başında, ortasında veya sonunda yer alabilen şaşırtıcı ve acayip ifadelerdir. Ancak Türk dilinde söylenmiş masalların birer doğu masalı olduğu, içindeki karakterler, kişi ve yer anlatımlarından belli olur. Kaf Dağı, padişah, sultan, Keloğlan gibi kişi ve yer adlandırmaları olayların doğu coğrafyasında geçtiğine ve doğu kültürlerine ait olduğuna işaret eder. Bu türden yazıya geçmiş ilk masal örneklerini 13. yüzyılda Mevlânâ Celâleddîn Rumî'nin yazdıklarında bulmaktayız. Mevlânâ özellikle *Mesnevî*'de çok sayıda hayvan masalı ve tekerlemeler içeren masalımsı hikâyeler anlatarak bunlar üzerinden hisseler yazmıştır. Mevlânâ, çeşitli yerlerde bu masalların yazılı kaynaklarına da atıf yapar, kimi yerlerde ise "bir yerde okuduğunu" veya "bir yerde anlatıldığını işittiğini" söyler. Daha sonra yazılmış çeşitli mesnevîler bu geleneği sürdürmüştür. 13. yüzyılın bir başka mesnevîcisi de Âşık Paşa'dır. 14. yüzyılda yazarı bilinmeyen *Dâstân-ı Ahmed Harâmî* masalların içinde yer aldığı bir başka erken yazılı kaynaktır. Pek çok halk şâiri ve hikâye anlatıcısı, anlatımları sırasında masala başvurur. Bunlar arasında 13. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında yaşamış olan mistik şâirler önemli bir yer tutmaktadır. Yunus Emre'nin, Âşıkpaşazâde'nin, Kaygusuz Abdal'ın ve Ümmî Sinan'ın şiirlerinde masallara ait tekerlemelere rastlanır. Bilinen en eski halk masalı derlemesi ise, yazarı ve tarihi bilinmeyen ama 19. yüzyıla ait bir basmasının görüldüğü *Billur Köşk*'tür. Bu eser 1961 yılında Tahir Alangu tarafından latin harfleriyle yayımlanmıştır. 19. yüzyılın Macar ve Rus türkologları da çeşitli derlemeleri yazıya aktarmışlardır. Bunların başında Macar türkolog Kunos ve Rus oryantalisti Radloff gelir. 1912-1913 yıllarında *Türk Masalları* başlıklı bir derleme yayımlanmış ve burada yer alan masallardan birkaçı Almancaya çevrilmişti. Ziya Gökalp da epeyce masal derlemiş ve Diyarbakir'den topladığı dokuz masalı *Küçük Mecmua*'da yayımlamıştı. Cumhuriyet döneminde halkbilime verilen önem ve derleyicilerin yoğun çalışması, sözlü gelenekteki pek çok masalın yazıya geçmesini sağlamıştır. Bu derleyiciler arasında Pertev Nailî Boratav, Eflâtun Cem Güney ve Tahir Alangu başı çekerler. Yalnız Eflâtun Cem Güney ile Tahir Alangu'nun ayırıcı bir özelliği vardır. Güney ve Alangu, dinledikleri masalların sadece bir değişikliğini değil, bütün değişikliklerini değerlendiren, bunları birbirini tamamlatıcı unsurlar olarak kullanarak, istedikleri yerleri uzatıp kısaltarak yeni formlar üretmiş ya da Güney'in yaptığı gibi yer yer birkaç masalı birbirine ekleyerek yeni masallar yaratmışlardır. Böylelikle bir masalın ya da masala ait bir tema veya motifin en ideal biçimini meydana getiren yeni bir metin kuruyorlardı. Bu yolla bir "Türk masalı" formu inşa etmişlerdir. Boratav ise,

romantizmden uzak bir biçimde, asıllara sâdik bir envanter derlemecisi ve bunlar üzerinde çıkarımlar ve genellemeler yapmaya uğraşan bir halkbilimci gibi çalışmıştır. Çağdaş masal derlemeleri arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencilerinin topladığı beş yüz masalın yer aldığı *Masal Zinciri* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1948) ve Halil Aytekin'in *Hayvan Masalları* (Ankara: Emek Yayınevi, 1958) başarılı çalışmalardır. Aytekin burada Aisopos masallarının yanında sekiz Türk masalına yer vermiştir. Türkiye'de yaşayan ve anadili Türkçe olmayan halkların masallarına ilişkin derlemeler de mevcuttur. Jean Nicolaides ve Dawkins Anadolu Rum masallarını derlemişlerdir. Fransız dilbilimci Georges Dumézil Anadolu'ya göç etmiş Kuzey ve Güney Kafkasyalı halkların (Lazların, Ubihların ve diğer Çerkes gruplarının) masallarını, Minas Tchéraz ve Macler Anadolu Ermenilerinin masallarını, Senem Hanim da Kürt masallarını derlemişlerdir.

Kaynak (Source):

Alangu, Tahir, (1990), *Keloğlan Masalları*, AFA Yayınları.

----- (1990), *Billur Köşk Masalları*, İstanbul: AFA Yayınları.

Boratav, Pertev Naili, (1955), *Contes Turcs*. Paris: Editions Erasme.

----- (1969), *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

----- (2006), *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi.

Carnoy, Henry ve Nicolaides, J., (1889), *Traditions Populaires de l'Asie Mineure*. Paris: Maison Neuve & Ch. Leclerc.

Dawkins, R. M., (1953), *Modern Greek Folktales*. Oxford: Clarendon.

Dumezil, Georges, (1930), *Légendes sur les Nartes Suivies de Cinq Notes Mythologiques*, Paris: Honoré Champion.

----- (1937), Georges, *Contes lazès*, Paris: Institut d'Ethnologie.

----- (1957), *Contes et Légendes des Oubykhs*, Paris: Institut d'Ethnologie.

Emiroğlu, K. ve Aydın, S., (2003), *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Gökalp, Ziya, (1976), *Altın Işık* (haz. Şevket Kutkan). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

Güney, Eflâton Cem, (1962), *Dertli Kaval*. İstanbul: Yeditepe.

----- (1963), *Bir varmış Bir yokmuş*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

----- (1967), *Gökten Üç Elma Düştü*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

----- (2006), *Evvel Zaman içinde*. İstanbul: Kapadokya Kitabevi.

Macler, Frédéric, (1928-1933), *Contes, Légendes et Épopées Populaires d'Arménie*. 2 cilt. Paris.

Senem Hanım (2000), *Çiroken Kurdî*. İstanbul: Enstituya Kurdî.

Tcheraz, Minas, (1913), *L'Orient Inedit: Legendes et Traditions Armeniennes, Grecques et Turques*. Paris.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.5. Halk Hikâyeleri

Anahtar Kelimeler: Halk Hikâyeleri

Halk hikâyelerinin masallarla yakın ilişkisi vardır. Halk hikâyeleri roman formuyla destan arasında yer alan uzun soluklu bir halk edebiyatı türüdür. Bu tür, çeşitli isimlerle anılan “hikâye anlatıcıları” yoluyla halk arasında anlatılır, yayılır ve böylelikle toplumsal hafızada muhafaza edilirdi. Yakın geçmişte sözlü geleneğin bir parçası olan bu hikâyeler yazıya geçirildi ve küçük kitapçıklar halinde ülke sathına yayıldı. Destanların hikâyeler haline gelerek anlatıldığı da vâkidir. Örneğin Seyyid Battal Gâzi’ye ait *Battalnâme*, Dânişmend Gâzi’ye ait *Dânişmendnâme* ve çeşitli vilâyetnâmeler hikâyeleştirilerek halk arasında anlatılmıştır ya da destanlara ait parçaların ayrı ayrı hikâyeleştirilerek bağımsız anlatılar haline geldiği de görülmektedir. Bunun yanısıra birkaç destana ait farklı hikâyelerin birleştirilerek veya bir destanın parçası olan unsurun başka bir kahramana atfen kılık değiştirilerek anlatılması da mümkündür. Çoğu zaman halk hikâyeleri kaynak anlatıyı zenginleştirip daha abartılı unsurlarla bezeli ve karşımıza olağanüstü kahramanların maceraları çıkar. Büyük ölçüde yazıya geçirilerek küçük kitaplar halinde yurt sathına yayılan *Zaloğlu Rüstem*, *Hazreti Ali Cenklere*, *Koroğlu* gibi hikâyeler, televizyon çağından önce halkın en büyük vakit geçirme araçlarından biriydi. Bu hikâyelerin özellikle Türkiye’nin doğu ve güneydoğusunda yaygın biçimde anlatıldığı ve aktarıldığı görülmüştür. Pertev Nailî Boratav bu hikâyeleri kahramanlık ve aşk hikâyeleri olmak üzere ikiye ayırır. Aşk hikâyelerinin bazıları, gerçekten yaşamış halk şairlerinin abartılı yaşam öyküleridir. Bazıları ise anlatıcısının çeşitli kaynakları biraraya getirerek yarattığı hikâyelerdir. Anlatıcıları bu eylemlerine “tasnif” adını verirler ve bu yüzden halk hikâyecilerine *musannif* (“tasnif eden”) de denilir. Şehirlerde derlediği hikâyeleri anlatan gezici anlatıcılara ise *meddah* denilirdi. Kürtçe konuşulan bölgelerde bu hikâyecilerin adı *Dengbej*’dir ve dengbejlerin anlattığı, daha doğrusu çoğu zaman müzikal bir formda söyledikleri hikâyelere *stran* denilmektedir. Günümüze kadar ulaşan en eski Türk halk hikâyeleri *Dede Korkut Kitabı*’ndan gelen hikâyelerdir. Ne var ki geçen zaman içinde Türk göçebelerin İslâm’la yeni tanıştığı bu döneme ilişkin hikâyeler unutulmuş ve halk arasında daha dinsel motifli ve büyük aşkları anlatan hikâyeler revaç bulmuştur. En yaygın ve popüler halk hikâyeleri arasında Hazreti Ali Cenklere’ni bulmaktayız. Bu hikâyeler esasen destan formunda olmakla birlikte, nâzım biçimini kaybederek ve parçalanarak anlatılır hale gelmiştir. Çok sayıda Cenknâme bulunmakla birlikte, bunlar arasında en ünlüsü Hazreti Ali’ye atfedilenlerdir ve diğer kahramanlık menkıbelerinden ziyade bu cenk hikâyeleri günümüze kadar popülerliğini korumuştur. Ayrıca halk arasında rağbet gören kahramanlık hikâyelerinin yanısıra, masalların büyüklere uyarlanmış biçimleri olarak gözüken halk hikâyeleri de bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmını Ahmet Caferoğlu derlemiştir.

Kaynak (Source):

Boratav, Pertev Nailî, (1969), *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: Bilgi Yayınevi: 397-432.

Caferoğlu, Ahmet, (1943), *Anadolu Ağızlarından Toplamalar*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Demir, Necati ve Erdem, M. D., (2007), *Hazret-i Ali Cenklere*. 2 cilt. Ankara: Destan Yayınları.

Güney, Eflâton Cem(1959), *Kerem ile Aslı (Halk Hikâyesi)*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.6. Fıkralar

Anahtar Kelimeler: Fıkralar

Fıkralar, dinleyenleri veya okuyanları güldürmek amacıyla gülünç insanlık durumlarının anlatıldığı ya da toplumdaki hâkim inanış ve ideolojilere veya egemen kişi ve zümrelere karşı muhalefeti canlı tutmak üzere, onları hafife alıp gülünçleştirmeye çalışan kısa hikâyelerdir. Türk folklorunda en eski örneklerini Nasreddin Hoca fıkralarında buluruz. Osmanlı döneminde İncili Çavuş ve Bektaşî fıkraları rağbet görmüştür. İncili Çavuş, Osmanlı Sultanı gibi mutlak iktidar ve otoritesi olan bir kişiye karşı halkın kendisine güvenini tazeleyecek ve örtük muhalefeti açığa çıkaracak biçimde, sultanın istek ve emirleri karşısında onları gülünçleştiren, onları iğneleyen veya eğretilen bir figür olarak karşımıza çıkar. Bektaşî, Yörük ve Tahtacı fıkraları da İslâm dininin katı ve yerleşik kural ve emirlerine karşı umursamaz tavırların ve engin bir hoşgörünün sergilendiği zeminler olmalarıyla, dinin tasavvufî yorumlarının içine katıldığı ve Tanrı-kul ilişkisine başka türlü de bakılabileceğinin gösterildiği anlatılardır. Aslında burada bu figür ve anlatılar, Brecht'in eserlerinde kullandığı *epik* unsur gibidir. Epik unsurlar toplumun alışık olduğu ve olağanlık kazanmış durumları, o alışılmış ve olağan hallerinin aslında hiç de öyle olamayabileceğini göstermeye çalışan "uyandırıcı" unsurlardır ve bu yüzden muhalefet söyleminin masûmlaştırılmış göstergeleri olarak kullanılırlar. Fıkralarda genellikle belirli bir yöre veya yer insanının merkezî figür olduğunu ve bu figüre gülünçlük atfedildiğine tanık oluruz. Nasreddin Hoca fıkralarının bu isimle yaygınlık kazanmasından önce "Sivrihisarlı'nın biri", yakın dönemlerde "Andavallı'nın biri", "Karatepeli'nin biri" ya da günümüzde "Laz'ın biri" diye başlayan anlatılara sıklıkla rastlarız. Her toplum, belirli yöre ve yerlerde yaşayan kişilere saflık ya da komiklik atfederek çeşitli anlatılar geliştirmiş ve onları fıkraların merkezî figürü haline getirmiştir. En yaygın biçimde anlatılan ve incelenen fıkra hikâyeleri Nasreddin Hoca'ya atfedilenlerdir. İlk olarak Fuad Köprülü, 1918 yılında Hoca'nın hikâyelerini hece vezniyle manzum bir biçimde yazmayı denemiş ve bu denemenin başına uzunca bir inceleme yazısı eklemiştir. Orhan Veli Kanık da, benzer biçimde başarılı bir denemeye imza atmıştır. Ayrıca Eflâtun Cem Güney ve Abdülbâki Gölpınarlı'nın bu fıkraları nesir biçimde anlattıkları eserleri de mevcuttur. Fıkralar ve bazen de masallar, gerek anlatım tekniği gerekse malzeme olarak zaman zaman çağdaş Türk mizah edebiyatının kaynakları arasında da yer almıştır. Bu türden değerlendirmeleri bakımından Aziz Nesin'in özel bir yeri vardır. Aziz Nesin, çağdaş fıkra sayılabilecek ve büyük ölçüde anlatılan hikâyelerden esinlenen komik öyküler yazmıştır. Özellikle *Memleketin Birinde* ve *Hoptirinam* başlıklı kitapları geleneksel tekniklerden esinlendiği önemli eserleridir. Eski yazmalarda yer alan Nasreddin Hoca fıkralarının en geniş derlemesi ise Pertev Nailî Boratav tarafından yapılmış ve yayımlanmıştır.

Kaynak (Source):

Boratav, Pertev Naili, (1969), *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: Bilgi Yayınevi: 397-432.

----- (2006), *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Güney, Eflâtun Cem (1962), *Nasreddin Hoca Fıkraları*. İstanbul: Varlık.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.7. Deyimler

Anahtar Kelimeler: Deyimler

Deyimler, anlamları sözcüklerin düz anlamlarından farklılaşmış olan, kalıplaşmış söz öbek ve takımlarıdır. Bunların anlamları ve yapıları belli bir kuralla açıklanamaz. Deyimlerin açıklanması, derin anlambilimsel ve tarihsel araştırmalara girişilmesini gerektirir. Deyimler, büyük ölçüde, yapısı değiştirilmeden başka dillere çevrilemeyen ifadelerdir. Bir ifadenin “deyim” sayılabilmesi için onu kuran sözcüklerin yalın kuruluş ve yapılış biçimindeki anlamlarından değişmiş olması ve böylelikle sözlük anlamları düşünülmeden toplu bir anlam içermesi gerekir. Örneğin *ele avuca sığmamak* deyiminin içindeki öğelerin yalın anlamları ile onların bu deyim içinde biraraya geldikten sonra kurdukları toplu anlam bakımından rolleri birbirinden çok farklıdır. Her dilde olduğu gibi Türkçede de deyimler, bir kavramı, durumu veya olguyu değişik bir yoldan, daha renkli ve vurgulu bir biçimde anlatmak üzere kurulmuş özel ifade biçimleridir. Bu nedenle deyimler, bir dilin yarattığı anlam dünyasının en önemli öğeleri olarak anlatım inceliklerinin kapısını açar. Buna bağlı olarak o dilin sözlü ve yazılı edebiyatı en çok deyimlerden yararlanır. Türkçenin deyimsele söz varlığı oldukça geniştir. Türkçenin ilk yazılı belgesi olan Orhon yazıtlarındaki bazı deyimler bugünün Türkçesine kadar ulaşabilmiştir. *Baş eğdirmek, sözünü kırmak, ilini töresini bozmak* gibi deyimlerin ilk biçimleri bu yazıtlarda görülür. *Divân ü Lûgat-it-Türk, Kutadgu Bilig* ve *Atabet ‘ül-Hakâyık* gibi eski Türkçenin yazılı kaynaklarında da deyim bolluğuyla karşılaşmaktayız. Örneğin boş laf etmemek, iyi söz söylemek üzerine bu kaynaklarda söylenmiş aynı anlama gelen ama ayrı biçimde dile getirilmiş çok sayıda deyim rastlamaktayız. *Divân*’da *erdemini başını dil tutar, Kutadgu Bilig*’de *dilini sıkı tut dışın kırılmasın* ve *Atabet ‘ül-Hakâyık*’ta *boş söz etme, dilini derli toplu tut; bu boşboğazlık birgün başına yeter* gibi deyimler görülür. Aynı anlama gelmek üzere Yunus Emre’de de *söz ola kese başı, söz ola kestire başı* biçiminde bir başka deyim vardır. Türkçe deyim bakımından zengin bir dildir. Deyimler büyük bir anlaşma zemini sağlar ve dilin anlambilimsel çerçevesini güçlendirir. Deyimin yaratıldığı zaman ve yaratıcısı belirsizdir. Ne var ki her deyim, o dilin yaşadığı tarihsel ve toplumsal ortamın belli bir anına ilişkin alışkanlıklara, araç-gereç kullanımlarına, inanç ve değerlere ve belirli kural ve normlara izafeten kurulur. Bu yüzden o dille yaşayan toplumun belli bir anı ve kültürü hakkında bilgi verirler. Dolayısıyla tarihsel ifadelerdir. Bugün yapısı içinde yer alan öğelerin anlamlarını tam olarak bilemediğimiz deyimleri kullanmaktayız ve o öğeler Türkçenin konuşulduğu coğrafyanın belli bir andaki kültürüne ilişkin halkbilimsel veriler sunarlar. Örneğin *hoşafın yağı kesildi* deyimini bize bugün anlamlı bir şey anlatmakla birlikte, bugünkü hoşaf yapma tekniğiyle uyuşmayan bir reçeteye işaret etmektedir. Bazı deyimlerde kullanılan sözlerin gerçek anlamlarını ise bilemeyiz; onlar dil tarihinin derinlerinde kalmış, anlam değişmesine uğramış ödünclemeler olarak bugüne gelmişlerdir. Bazıları da eski bir geleneğe işaret edebilir: Örneğin *temcit pilavı gibi tekrar etmek* deyiminde olduğu gibi. Temcid kutsal üç aylarda sabah namazından sonra minareden okunan bir duadır. Demek ki bir tarihte Ramazan dışındaki iki ayda her gün bu duadan sonra pilav yenmiş olmalı.

Kaynak (Source):

Gencan, Tahir Nejat, (1979), *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 527-529.

Kurgan, Şükrü, (1972), “Divanü Lûgat-it-Türk Üzerine”, *Türk Dili*, 253: 60-80.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.8. Atasözleri ve Özdeyişler

Anahtar Kelimeler: Atasözleri ve Özdeyişler

Atasözleri, söyleyeni kimi zaman belli olan, çoğunlukla da ilk kimin söylediği bilinmeyen özlü sözler olup, halk tarafından benimsenerek halk kültürünün bir parçası haline getirilmişlerdir. Atasözleri, sorunlu bir durumu gayet kısa ve vurucu biçimde anlatma becerisine sahip olan ve bu durumlarla baş etmek bakımından birer başvuru çerçevesi sunan yapılar olarak gözükmektedir. Sözün etkisi kısalığıyla ters orantılıdır. Söyleyeni belli olan ve atasözü mesabesinde kabul görmüş sözler, genellikle yazılı kültür üzerinden aktarılıp yaygınlaşmışlardır. Örneğin 17. yüzyıla ait olup Yahya tarafından söylenmiş olan *Söyleyenler kendüsün bilmez bilenler söylemez*, 16. yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman tarafından söylenmiş olan *Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi, olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi* böyle sözlerdendir. Bunlara “atasözü” yerine “özdeyiş” denmesi yeğlenmiştir. Ancak gördükleri işlev ve yaygınlık bakımından ikisi arasında bir fark yoktur. Ne var ki söyleyeni belli örnekler azdır. Yaygın olan, ilk söyleyen kişi ve söylendiği zaman bilinmeyen, ancak tarih içinde aktarılarak halk kültürünün malı haline gelmiş olan atasözleridir. Atasözleri de deyimler gibi başka bir dile aynen çevrilmesi zor yapılardır. Bunda sözcüklerin sözlük anlamlarından kaymalar yanında, bu ifadelerin şiirsel söylenme biçiminin de rolü vardır. Bazı atasözlerini, belirli bir zamanda yazıya aktarılmış oldukları için, geçmişe doğru izleyebilmekteyiz. Örneğin *Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur* atasözü 11. yüzyıl metni olan *Divân u Lûgat-it-Türk*'te de anılır. Kimi zaman bazı edip ve şairler atasözlerine kendi metin ve şiirlerinde yer vererek bize bu atasözlerinin eskiliği hakkında fikir verirler. 17. ve 18. yüzyılda yaşamış olan Levnî bir beyitinde *bir tek ipte iki cambaz uğramaz* atasözünü kullanmıştır. Bu tanıklıklar atasözlerinin zannedilenden çok daha gerilere giden bir geçmişi olduğunu bize göstermektedir. Zaten bu geçmiş sayesinde atasözleri dilin ve kültürün sağlam malları olmuşlardır. Atasözleri sadece dil hazinesinin birer varlığı olarak değil, söylendiği kültürün anlam dünyası ve yaşam biçimi hakkında da fikir verir ve kültürün idealleştirilmiş ahlakî değerlerini bildirirler. *Ya devlet başa ya kuzgun leşe, yalancının mumu yatsıya kadar yanar gibi...* Ayrıca ideal tutum ve davranışlara ilişkin başvuru kaynaklarıdır. *Ayağını yorganına göre uzat, gülme komşuna gelir başına* gibi... Bu bakımdan atasözleri, halk kültürünün ideal çerçevesi hakkında bilgi verir. Türk Dil Kurumu, Ömer Asım Aksoy, İsmail Parlatır ve İsmet Zeki Eyüboğlu atasözleri derlemeleri yaparak bu kültür varlığının geniş bir envanterini çıkarmıştır.

Kaynak (Source):

Aksoy, Ömer Asım, (1998), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, (2000)- *Yoksul Özdeyişleri*. İstanbul: Pencere.

Gencan, Tahir Nejat, (1979), *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 530-533.

Gölpınarlı, Abdülbâki, (2005), *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Parlatır, İsmail, (2008), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 2 cilt. İstanbul: Yargı.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.9. Küfürler

Anahtar Kelimeler: Küfürler

Küfürler bir kişiye, gruba ya da kuruma veya herhangi bir hedefi olmaksızın bir olaydan dolayı söylenen, hakaret içeren; muhatabında öfke, utanç ve saldırı gibi duygu ve davranışlara yol açan ağır sözlerdir. Küfürler, her ne kadar “istenmeyen” ifadeler olsalar da, göndermeleri dil üzerinden kolayca çözümlenebilen, dolayısıyla toplumun ortak dilinin ve hafızasının bir parçası olan, bu haliyle de kültürel bir nitelik taşıyan sözlerdir. Küfür halk gösteri sanatlarında sıklıkla başvurulan bir söz biçimidir. *Karagöz* ile *Hacivat* ve ortaoyunundaki *Kavuklu* ile *Pişekâr* tiplmesi, aralarındaki diyaloglarda birbirlerine küfürlü ifadeler kullanmaktan çekinmezler ve bu genellikle izleyenlerin hoşuna gider. Şüphesiz bu ifade biçimi, genel kültür dilinin uzağına düşen ve edebî sanatlar içinde pek yer verilmeyen bir anlatımdır. Ancak yüksek kültür içinde her ne kadar revaç bulmuyor olsa da, halk kültürü içinde küfürlü konuşma biçimleri ve küfürün kullanıldığı gösteri unsurları yaygındır ve tutunmuştur. Küfürün bu yaygın kullanımının altında, büyük ölçüde psikolojik nedenler vardır. Gündelik olaylar, çatışmalar ve çelişik durumlar karşısında gerilen insan küfür yoluyla rahatlar. Toplumsal hayat, çinde yer alan gerilimlerin gevşemesine hizmet eden bu söz biçimine bu yüzden yer vermiş, ona bir yer açmıştır. Ancak zaman zaman bunun tersi olur ve küfürleşme yüzünden kavga ve gerilimler çıkabilir. Bu istenmeyen bir durumdur. Kimi zaman küfür bir çatışma veya kavga davetidir. Dolayısıyla küfürün üç işlevinden söz edebiliriz: Birincisi gerilimleri azaltacak bir rahatlama hissi vermesi nedeniyle sosyal psikolojik, ikincisi tam tersine kavga ve çatışmaya davet etmesi bakımından çatıştırmacı, üçüncüsü ise bir mizah unsuru olarak kullanılması nedeniyle yine sosyal psikolojiktir. Küfür sözleri, kimi durumlarda argonun veya jargonun bir parçası haline gelmekte ve argoyu ya da jargonu kullananların kendilerine düşman bellediklerine ya da ötekileştirdiklerine karşı kullandıkları hakaret unsurları arasında yer almaktadır. Kimi zaman herhangi bir kötü yüklemi olmayan bir sözcük ya da sıfat zaman içinde küfür sözü haline gelebilir. Örneğin eski Türkçede ördeğe benzeyen bir kuş için kullanılan *angut* sözcüğü, günümüzde söyleneni anlamayan, man kafalı anlamında kullanılan bir küfür sözü haline gelmiştir.

Kaynak (Source):

Aydın, Suavi.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.10. Argo Sözcükler

Anahtar Kelimeler: Argo Sözcükler

Argo sözcükler, belirli bir dile ait olmakla birlikte, o dili kullanan toplum kesimlerinden bazıları (bazı tabaka, cinsiyet grubu, yöre ve gruplar) tarafından özel bir dil gibi kullanılarak ve o kesim içinde anlam kazanıp iletişimi sağlayan sözcük, deyim ve deyişlerden oluşur. Argo sözcükler müstehcenlik veya saldırganlık ihtiva eden ifadelerle de yer vermekle birlikte, küfürden farklıdır. Zira küfür, toplumun belli bir kesiminin değil neredeyse tamamının anlayıp paylaştığı bir söz kategorisidir. Belirli etnik gruplara has argolar olabileceği gibi, belirli yaş gruplarının, özellikle gençlik gruplarının kendine özgü bir argosu, belli suç ve sokak gruplarının özel bir başka argosu, toplumsal cinsiyet gruplarının bir argosu olabilmektedir. Ancak en yaygın argo kullanımı külhanbeyi ya da bitirim argosu diyebileceğimiz, belirli bir “erkeklik” gösterisine soyunmuş kabadayılar arasında ya da onlara özenenler tarafından kullanılır. Kabadayılardan ya da külhanbeylerinin kendine özgü bir giyim tarzı ve töreleri olduğu gibi, özel bir dilleri de oluşmuştur. Onların hem kullandıkları sözcükler hem de bunları vurgulama biçimlerindeki farklılaşmalar, zamanla, argo dilin şekillenmesine yol açmıştır. Argo dil gizli bir dildir. Bu dil suçları, sırları ve/veya müstehcenliği örtecek biçimde dışarıya kapalıdır. Argo sözcükler örtük anlamlar içermekle birlikte bazı sözcükler yaygın dilde taşıdığı anlamdan sapan anlamlar taşıyabilir veya başka dillerden alınmış sözcükler belirli “özel” anlamlarda kullanılabilir. Günümüzde argo dili yaratan külhanbeyi veya kabadayı tipleri ortadan kalkmış olsalar da argo dil yaşamakta ve belirli bir grup kimliğinin parçası haline gelmektedir. Sokak dili, alışverişte kullanılan dil, belirli mesleklerin ve etnik grupların dili, gençlik dili ve hatta spor dili argo nitelikler kazanmıştır. Argo dil, çoğunlukla benzetmelere yer veren, tabuları ve ritüelleri oyunlaştıran, bitki ve hayvan adlarını insanlaştıran, teşbih, istiare, mecaz, hüsni talil ve mübalağa gibi sözcük oyunlarına yer veren bir dildir. Kimi zaman argo sözcükler, toplumun geneli tarafından teşhis edilebilir. Toplumun geneli tarafından tanınan argo sözcükler kullanımları hoşça gitmeyen, kullanıcıları da genellikle ayıplanan sözcüklerdir. Bağlamı ne olursa olsun argo sözcüklerin tümü esas itibarıyla belli bir durumu vurgulamak için özel olarak seçilirler ve bu durumun başkalarından saklanmasına hizmet ederler.

Kaynak (Source):

Aktunç, Hulki, (1998), *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bingölçe, Filiz, (2001), *Kadın Argosu Sözlüğü*. İstanbul: Metis Yayınları.

Devellioğlu, Ferit, (1970), *Türk Argo Sözlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Gencan, Tahir Nejat, (1979), *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 529-530.

Gürsoy-Naskali, Emine, ve Sağol, G., (2002), *Türk Kültüründe Argo*. İstanbul: Sota Yayınları.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.11. Yemin Sözlere

Anahtar Kelimeler: Yemin Sözlere

Yemin kişinin bir şeyi yapacağına veya yapmayacağına dair kutsal bilinen şeyler ve namus kavramları üzerine söz vermesi ve kesin güvence vermesi, yemin sözlere de bu söz ve güvence için kullandığı sözlere. Yemin sözlere, bir söz verme biçimi olmakla birlikte, kişinin söylediği söze kuvvet kazandırmak ve söylenene inanmakta ayak direyen muhatabı ikna etmek için de kullanılır. Yemin sözlere her dilde özel biçimlere sahiptir ve genellikle o dilin ait olduğu kültürün kutsalları, namus anlayışı ve toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında fikir verir. Yeminlerin dince kutsal bilinen şeyler üzerine söylenmesi yaygındır. Türkçede *Allah, Kitap, Kur'an, Peygamber* üzerine edilen yeminler, *Vallahi-Billahi, Tallahi, yemin billâh etmek* gibi sözlere bu kategoriye girer. Ancak bunun yanı sıra yemin sözlere toplumun namus anlayışını ve toplumsal cinsiyete bakış açısını da yansıtır. Genellikle kişiler namus anlayışlarını da gösterecek şekilde kendi anneleri, karıları veya kızkardeşleri (bacıları) üzerine de yemin ederek onları kendi "kutsallık daireleri" içine aldıklarını gösterirler. Dince helâl sayılanları kendisine haram etmek biçiminde yemin örnekleri de vardır. Bu yolla, yeminler üzerinden, o kültürün helâl-haram anlayışı hakkında da fikir edinilebilir. Yeminler, ayrıca, kişinin başına gelebilecek en kötü şeylerin, yemin edilen şey gerçek değilse, o kişinin başına gelmesini temenni edecek tarzda da söylenmektedir: *Allah belâmı versin ki, gözüm çıksın ki, evim başıma yıkılsın ki, ocağım sönsün ki, cehenneme gideyim ki, gök kubbe başıma çöksün ki, oğlumun ölüsünü göreyim, ölünü göreyim* gibi... Genellikle ideal kültürü yansıtan ortodoks din çerçevesi, büyük ölçüde hadisleri tanık göstererek, yukarıda anılan türden yeminleri günah sayıp yasaklamıştır. Baba üzerine, putlar üzerine, peygamber üzerine, Kâbe üzerine, yaratılmışlar üzerine yemin etmek, hadisleri tanık gösteren ortodoks din uleması tarafından caiz görülmemiştir. Ancak halk kültürü içinde bu yasaklara pek riayet edilmez ve kutsal bilinen herşey üzerine yemin edilme eğilimi yaygın olarak bulunur. Türkçede *yemin etmek* fiili yer yer *ant içmek, ant olmak* fiilleriyle de karşılır (*Allaha ant olsun ki* gibi...). Halk arasında yemin yoluyla yapılan kaçınmalara sıklıkla rastlanır (*Yemin ettim, ... el sürmem* gibi...). Yemin sözlere dayanan pek çok deyim de vardır (*Yemin billâh etmek, yemin etsem başım ağrımaz* gibi...).

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.12. Selâmlaşma Sözlere

Anahtar Kelimeler: Selâmlaşma Sözlere

Selâmlaşma sözlere, bir dilde o dili kullanan kişilerin karşı karşıya geldiklerinde kullandıkları ilk seslenme sözlereidir. Selâmlaşma sözlere, kökeni itibarıyla, bir “barış” göndergesidir. Yani, selâmlaşma sözü kullanan ve bunu jest ve mimikleriyle destekleyen kişi, en başta karşıdakine “düşman olmadığını” bildirmektedir. Zaten Arapça bir sözcük olan “selâm” sözcüğü de “esenlik” bildirir. “Esenlik” sözü, bir barış haline işaret ettiği gibi, huzur ve sağlık içinde bulunmayı ifade eder. Selâmlaşma sözlere, dinsel göndermesi olanlar ve olmayanlar olarak iki biçimde dile getirilmektedir. Türkçede *selâmuâleyküm*, *esselâmü aleyküm*, *aleyküm selâm*, *Allahın selâmu üzerine olsun* gibi dinsel kullanımlar yaygındır. Bununla beraber *merhaba*, *sağol*, *günaydın*, *n’aber*, *ne var ne yok* gibi laik kullanımlar da yaygın biçimde kullanılır. Selâmlama sözlere toplumda cinse, yaşa ve tabakaya dayalı olarak farklılıklar gösterebilir. Geleneksel kesimler ve yaşlılar daha çok dinsel içerikli selâmlama sözlereini yeğlerken, kentli orta sınıflar genellikle laik içerikli olanları kullanırlar. Selâmlaşma sözlere, zaman içinde anlam kaymalarına da uğramışlardır. Örneğin bir ara, *selâm* sözcüğü dinsel içeriğinden sıyrılarak eğitilmiş gençlik kesimleri arasında yaygın bir selâmlaşma kullanımı haline gelmiştir. Halk arasında en çok *merhaba* sözü kullanılır. *Merhaba*, Arapça bir sözcük olmakla birlikte tamamen Türkçeye mal olmuş ve deyimleşmiştir (*merhabalaşmak*, *merhabası olmamak*, *merhabamız var* gibi...). Bunun yanısıra argo sayılan selâmlaşma kullanımları da mevcuttur. *Ne ayak!*, *n’örüyon* gibi... Tasavvufta Allahı selâmlama sözü olarak kullanılan, nefes ve zikirlerde anılan *Yâ hû* seslenişi de, benzer biçimde, zaman içinde popülerleşerek yaygın kullanıma girmiş ve asıl anlamını kaybederek selâmlaşmada veya konuşma sırasında pekiştirici ya da abartma unsuru haline gelmiştir. Selâmlaşma esas itibarıyla ilişkileri kuran ilk seslenmeler olduklarından, onların söylenişindeki biçim, vurgu ve heyecan dozu nasıl bir ilişki kurulmak istendiğini veya selâmlaşan kişiler arasındaki ilişkinin niteliğini de belli eder. Bu selâmlaşma tarzı, selâmlaşanlar arasındaki astlık-üstlük ilişkisini, birbirlerine duydukları saygının derecesini de anlatır. Yani selâmlaşmaların toplumsal tabakalaşma bakımından anlamları vardır. Örneğin Türk halk kültüründe büyüğün sorduğu hatır sözü karşısında benzer soruyla cevap verilmesi hoş karşılanmaz. Ayrıca selâm almamak da büyük bir ayıptır.

Kaynak (Source):

Aydın, Suavi.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğinin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayımdan kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.13. Adlar ve Lakaplar

Anahtar Kelimeler: Adlar ve Lakaplar

İnsanın ayırıcı niteliği kültür sahibi bir varlık oluşudur. Kültür sahibi olmak, toplumsallaşmayı sağlayan bir kimlikle varolmak demektir. Kişinin kimliğini yansıtan, onu tanınır kılan ve diğerlerinden ayırt eden ilk işaret onun adıdır. Bu yüzden bütün toplumlarda “ad verme” özel bir durumdur. Bir insanın adı, onun özüne ilişkin bir nitelik olarak görülür ve bu yüzden konulan veya yakıştırılan adla, onu “taşıyan” arasında uyum aranır. Dolayısıyla biz adlardan yola çıkarak, kişinin kimliğini, cinsiyetini, memleketini ve dinini teşhis edebiliriz. Türkiye’de ad verme pratiğinde iki eğilim göze çarpar. İlk kişiye resmen tanındığı bir ad yakıştırılır. Bir de, kişinin yakın akrabalarının veya onu doğurtan ebenin verdiği geçici veya özel nitelikte bir “göbek” adı takılır. Türkiye’de ad verme pratiğinde taklit ve temas büyüünün kalıntılarına rastlanır. Bazen ilk konulan adın yanlış olduğu veya çocuğa “ağır” geldiği düşünülerek ad değiştirilir. İnanişe göre adı “ağır gelen” çocuk hastalanmakta ve adı değiştirildiğinde iyileşmektedir. Dursun, Durmuş, Satılmış, Satı, Hediye, Ömür, Yaşar gibi adlar çocuk ölümlerine karşı önlem olarak konulan adlardır. Çocuk ölümlerine karşı bir önlem olarak uygulanan bir başka pratik, çocuğa yöredeki yatırın adının takılmasıdır. Sivas’ta Ahmet Turan, Elazığ’da Hıdır, Maraş’ta Ökkeş, Diyarbakır’da Zülküf veya Zülfikâr, Mardin’de Şeyhmus, Tunceli’de Veysel ve Besni’de Vakkas adının yaygınlığı bundandır. Yeter, Soner, Songül, Döne, Döndü gibi adlar ise doğan çocuğun “son çocuk” olması temennisini yansıtır. Erkek çocuklara genellikle büyükbabasının adının konulması yaygın bir gelenektir. Çocuğun doğduğu kutsal ya da önemli bir günün veya ayın çocuğa ad olarak verilmesi de sıklıkla rastlanan bir uygulamadır. Ramazan, Kadir, Kadriye, Arif, Arife, Recep, Bahar, Seher, Mevlüt, Miraç, Zafer, Şaban, Bayram bu türdendir. Kişinin mensup olduğu etnik grup veya inanç grubu da adından anlaşılabilir. Ali, Ali Rıza, Haydar, Nâki, Hasan Hüseyin, Cafer, Zeynel Abidin, Musa Kâzım, Tâki gibi adlar daha çok Alevilerin koyduğu adlardır. Çocuğa zaman zaman Kur’an’dan rastgele bir sayfa açılarak orada rastlanan isimlerden birinin bulunduğu da görülür. Kentli orta sınıflarda dinsel göndermeli ad koyma geleneği yerine Türkçe kökenli, Türk tarihinden alıntılanmış veya kulağa hoş gelen yabancı kökenli ve yeni türetilmiş ad koyma pratiği giderek yaygınlaşmaktadır. Kaya, Oktay, Oğuz, Timuçin, Cengiz, Su, Pelin, Sinem, Murat, Bülent, Bengi, Can, Cem, Aslı, Füsün, Tayfun, Şahin, Doğan, Kerem bu türden adlara örnektir. Kürtlerde ise Kürtçe ad koyma pratiği yaygınlaşmaktadır: Rojin, Rojda, Baran gibi... Türkçede ad büyüünün kalıntılarında bazı deyimlerde hâlâ rastlanmaktadır. Adların kişinin niteliğini ele veren bir bilgi verdiğine inanıldığından, kişinin muhtemel düşmanlarının bilmemesi için onlardan ad saklanırdı. Bu tavır, Türkçedeki *ad bağışlamak* deyiminde yaşamaktadır. Adların büyüsel güç taşıdığına inanıldığından küçüklerin büyüklere adlarıyla seslenmeleri görgü dışında görülür. Lakaplar ise değişken adlardır ve kişinin hayatı boyunca yaşadığı önemli olaylara veya onun kazandığı niteliklere bağlı olarak değişiklik gösterirler. Lakaplar, soyadı kullanımının bulunmadığı toplumlarda adları aynı olan kişileri ayırt etmek için kullanılırdı. Türkiye toplumu soyadına yakın bir dönemde geçtiğinden lakapla kişi ayırt etme pratiği halen güçlü bir biçimde devam etmektedir. Ayrıca lakap kullanımı, bir samimiyeti ve yüz yüze birincil ilişkilerin varlığını akla getirir. Lakap kullanımı okul, meslek, spor klübü, köy gibi cemaat içi ortamlarda yaygındır.

Kaynak (Source):

Emiroğlu, K ve Aydın, S., (2003), *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.14. Sözlü Tarih

Anahtar Kelimeler: Sözlü Tarih

Belgelere dayalı olarak yapılan klasik tarih yazıcılığı, yönetenlerin yazıya aktardıkları ve onların ürettiği belgeler üzerinden yapılan bir tarihçiliktir. Oysa bunun dışında halkın yaşadığı başka bir tarih vardır. Bu tarih büyük ölçüde yazıya geçmemiştir ve toplumsal hafızada yaşamaktadır. Halkın geçmiş yaşantısı, gelenekleri, alışkanlıkları, üretim-tüketim ve pazar ilişkileri, yazıya geçmemiş biçimiyle, ancak kişilerin anlatımlarından elde edilebilecek verilerle yeniden canlandırılabilir. Sözlü tarih, bu anlamda, kişilerin bireysel hatıralarını, gördüklerini, izlenimlerini ve zihniyet kalıplarını onlara anlattırmak suretiyle kayıt altına almak ve buradan çoğul bir tarih kurmak için kullanılan bir yöntemdir. Bu tarih yazımı, Joseph Gould'un deyişiyle "kısa gömleklilerin, yani halkın işleri, aşkları, üzüntüleri, yaşam deneyimleri hakkında söylediklerini" içerir. Bu bir tür "aşağıdakilerin sesi"dir. Sözlü tarih yöntemi, aynı zamanda, sözlü kültürün nasıl yaşandığına ilişkin bilgiler sunmasıyla, halkbilimsel bir yöntemdir. Sözlü tarih yöntemi *deneyim* kavramını esas alır. Bu yönetime göre, yaşamakta olan her bireyin deneyimi önemlidir ve her bir deneyim bizim daha önce bilmediğimiz ya da daha önce yazılı olarak kaydedilmemiş bilgiler ihtiva edebilir. Deneyimlere ilişkin izlenimler ve kayıtlar, kayda geçmemiş gündelik hayatın tarihini görmemize yardım etmektedir. Bu anlamda sözlü tarih, "geçmişin yaşayan belleğidir" ve herkesin kendi hayatına ilişkin anlatacakları bulunduğuyla ilişkin bir kanaatten beslenir. Her yaşam öyküsü, yakın tarihi yansıtan değerli bilgiler içerir. Bu bilgiler, insanlar üzerinde etkiler yaratmış dönem ve olayların, yaşayan erkek ve kadınlar tarafından doğrudan anlatımından elde edilir. Eğer bu anlatımlara başvurulmazsa, buradan elde edilebilecek bilgiler sonsuza kadar yok olacaktır. Bu bakımdan sözlü tarih, hem en eski hem de en yeni tarih formudur. Yazıya geçirilmeden önce bütün tarih, esas itibarıyla kuşaktan kuşağa anlatılarak yaşayan bir anlatılar bütünüydü. Samuel Johnson'un deyişiyle, "tüm tarih başlangıçta sözlüydü" ve bildiğimiz ilk yazılı ürünler, aslında bu sözlü geleneğin yazıya geçirilmesinden başka bir şey değildi. Bugün sözlü tarih yeniden değer kazanmış ve canlanmıştır. Bu canlanmada teknolojik kayıt olanaklarının, tarihsel kaynak olarak kullanılacak malzemenin (sözlü anlatımın yanı sıra, kişisel mektup ve yazışmalar, TV ve radyo kayıtları, hatta internet yoluyla) oldukça zenginleşmesi ve tarihin çok hızlı akışının rolü büyüktür. Sözlü tarih, her kesimden insanın erişilmemesi durumunda tarih yazımına yansımayacak deneyimlerini kayda almakla, yazılı kaynaklardan elde edilemeyecek eşsiz kayıp bağlantıları kurmanın başlıca aracıdır.

Kaynak (Source):

Danacıoğlu, Esra, (2001), *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih için Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Thompson, Paul ve Perks, Rob., (1993), *Sözlü Tarih Kılavuzu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

1.15. Halk Şiiri

Anahtar Kelimeler: Halk Şiiri

Halk şiiri bir halk edebiyatı türüdür. Halk şiiri, halkın anlayabileceği dille yazan, çoğunlukla hece veznini kullanan, genellikle saz eşliğinde bu şiirleri ezgi halinde okuyan âşıkların (ozanların) yarattığı bir şiir türüdür. Halk şiiri, büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu sırasında yönetici sınıfla halk arasında keskin bir ayrım vücut bulduktan sonra, alt sınıfları teşkil eden halk katmanlarının ideolojilerini yansıtmak ve onların estetik ihtiyaçlarını karşılamak üzere biçimlenmiş ve halk diliyle üretilmiş halk edebiyatı türlerinden biridir. Halk şiiri iki ayrı grupta incelenmiştir: Birincisi, geniş halk kitlelerine daha yakın bulunan ve köylü, göçebe ve yeniçeri ocakları ideolojilerinin temsilcisi olan şairlerin ürünü olan halk şiiridir. Bunlar arasında dinsel nitelik taşıyanlar heterodoks halk şiiri grubu içinde ele alınır; Alevî-Bektaşî şiir geleneği bu kökten doğmuştur. Yunus Emre, Âşık Paşa, Kaygusuz Abdal, Hatayî, Kul Himmet, Kâtibî, Karacaoğlan, Kayıkçı Kul Mustafa, Köroğlu ve Pir Sultan Abdal, 17. yüzyılın ikinci yarısından öncesine ait şairler olup bu grubu temsil ederler. 18. Ve 19. yüzyıllarda ise Harabî, Dadaloğlu, Erzurumlu Emrah, Şair Dertli, Bayburtlu Zihnî, Seyranî, Deli Boran, Ruhsatî ve Celalî gibi örnekleri görülmektedir. Bu gruba giren şiirlerde aruz vezni hiç kullanılmaz, üslupta realizm ve sadelik hâkimdir ve kuvvetli bir mesaj vurgusuyla birlikte tarihsel ve halkbilimsel bilgi içerirler. Bu şairler, çoğu zaman ezgili ürünler vermişler ve eserlerini saz eşliğinde söylemişlerdir. Bu tür ürünler veren halk şairlerinin en önemli niteliği, eserlerini irticalen (daha önce kaydedilmiş bir kaynağa müracaat etmeden) söylemeleridir. Bu yüzden aynı şiirin farklı ezgili söyleniş biçimlerine rastlamak şaşırtıcı değildir. Divan şiirine yakın duran ikinci grup, daha çok 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmıştır. Bu grupta ele alınan şiir biçimi, daha fazla yüksek kültür unsurları taşır; divan şiirinin halkî formları ve bu şiirin yerel uzantıları gibidirler. İlk büyük temsilcileri arasında Gevherî'yi ve Âşık Ömer'i sayabiliriz. Bu gruba giren şairler aruz ve okuma-yazma bildikleri gibi, her zaman saz kullanmazlar. Saz kullanmayan ve bu gruba giren halk şairleri arasında Seyranî'yi sayabiliriz. Halk şiiri büyük ölçüde cönkler aracılığıyla yaşamış ve aktarılmıştır. Halk şiirinin yaratıcılarının, kimi zaman Âşık Garip, Şah İsmail, Kerem ile Aslı hikâyesi, Tahir ile Zühre hikâyesi, Emrah ile Selvi Han hikâyesi, Dede Korkut hikâyeleri gibi konuları manzum halde işleyerek ve bazen kendi ismini şiirin içinde geçirerek şiir yazdıkları da olmuştur. Halk şiirinde, türkü, mani, koşma, taşlama, koçaklama, güzelleme, kalenderî, varsağı, semaî, nefes ve destan gibi tür ve biçimler mevcuttur. Türkü, koşma ve maniler halk şiirinin en yaygın biçimleridir. Maniler çoğunlukla sevda konularını işler. Ekseriya dört mısradan meydana gelir. Birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli olur. Bunlar hazırlık mısralarıdır. Asıl anlam son iki mısradan ifade edilir. *Koşma* dörtlülüklerden meydana gelir ve on birli hece ile söylenir. Savaş ve vuruşmalar üzerine yazılmış koşmalara *koçaklama* denilir. *Taşlamalar* eleştiri içeren ve genellikle bir hasma söylenen koşmalardır. Aşk üzerine ve sevdalılar için yazılmış koşmalar *güzelleme* adını alır. Koşma ölüm üzerine söylenmişse adı *ağıttır*. *Semaî* de bir koşma çeşididir. Özel bir beste ile okunur ve 4+4 hece ölçüsü ile söylenir. Yüksek tonda ve sekizli hece ile söylenenlerine ise *varsağı* denilir. *Destanlar* da on birli hece ile okunur. *Nefesler* ilahîlere benzeyen ve genellikle Bektaşî geleneğinde okunan koşmalardır. *Kalenderî* halk şiirinde söylenen bir gazel formudur ve mef'ülü vezniyle ve hece vezniyle karışık olarak söylenir.

Kaynak (Source):

Alkan, Naim, (1973), *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.

Boratav, Pertev Nailî, (1938), “Folklor, Halk Edebiyatı ve Âşık Edebiyatı”, *İnsan*, 2 (Mayıs 1938).

Boratav, Pertev Nailî ve Fıratlı, H.Vedat, (1943), *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*. Ankara: Maarif Vekâleti Yayınları.

Güney, Eflâtun Cem (1958), *Aşık Garip*. İstanbul: Varlık Yayınları.

-----, (1959), *Halk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Varlık Yayınları.

-----, (t.y.), *Erzurumlu Emrah: Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

-----, (1963), *Aşık Ruhsatî: Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN